

PRIETENI ÎN POZIȚII ÎNALTE

APROPIEREA SERVICIILOR DE SECURITATE

PRĂBUȘIREA Uniunii Sovietice a fost, pentru zeci de mii de angajați ai KGB, un dezastru personal. Majoritatea covârșitoare a ofițerilor intraseră în KGB nu fiindcă fuseseră animați de idealuri comuniste sau atrași de vraja omnipotentei poliții secrete sovietice, ci pentru că aveau asigurate un loc de muncă stabil, bine plătit, pentru toată viața, pensie, servicii medicale și locuință. Pentru mulți, KGB era o afacere de familie care cuprindea mai multe generații. În cercurile din interiorul KGB, ofițerii trăiau într-o lume a cunoștințelor, se familiarizau cu structurile ierarhice și pierdeau legătura cu viața din afara sediului din Lubianka. Cultura specifică poliției secrete limita contactul cu exteriorul. În vreme ce, în 1991, mulți foști ofițeri KGB au deplâns prăbușirea Uniunii Sovietice, majoritatea n-au știut ce să facă în noile împrejurări. Teama lor cea mai mare era că-și vor pierde apartamentele, salariile, serviciile medicale și pensiile asigurate atâta vreme de stat. În zorii unei ere noi, foștii ofițeri KGB au așteptat cu îngrijorare nașterea unei economii de piață.

Unii veterani KGB au descoperit că au aptitudini și cunoștințe folositoare în capitalismul sălbatic al primilor ani de după prăbușire. Cei mai mulți erau căutați de agențiile de securitate particulare, într-o vreme în care disputele de afaceri se reglau adeseori prin violență, în stradă. Dintre aceștia făceau parte luptătorii din unitatea de elită Alfa, care desfășura operațiuni speciale, datorită experienței lor incontestabile în protecția persoanelor și în artele marțiale. Specialiștii în supraveghere și interceptare care puteau ajuta firmele să-și spioneze concurența și să se apere de spionaj erau și ei la mare căutare. Foștii generali și colonei din KGB erau angajații de lux ai acestor agenții de securitate, ele fiind structurate

în așa fel încât să copieze literalmente organizarea vechiului KGB, cu aceleași „ramuri” și directorate, dar la o scară mai mică.³⁵

Cei rămași în serviciile de securitate fie erau motivați de patriotism, fie se temeau de riscurile pe care trebuiau să și le asume luând-o de la capăt în niște vremuri haotice, fie și una și alta. Curând însă, și ei au fost atrași de noul capitalism. Ofițeri KGB instruiți să apere statul rus au fost acum ispitiți să-i apere pe magnații Rusiei, oligarhii. În ceea ce-i privește, oligarhii au înțeles că este mai ieftin să exploateze serviciile de securitate decât să plătească propriile servicii secrete. Cei care au angajat foști ofițeri KGB au fost adesea interesați în egală măsură de contactele lor, de dosare și de accesul la structurile de securitate, ca și de protecția semnificativă asigurată de aceștia.³⁶

Un val de ilegalități a înghițit pe toată lumea – oameni de afaceri, noile agenții de securitate, chiar oficialități guvernamentale și agenți care reprezentau statul. Pentru unii afaceriști, era mai rentabil să plătească FSB-ul sau Ministerul de Interne să intercepteze convorbirile telefonice ale unui concurent decât să facă acest lucru ei înșiși.

Ofițerii care nu părăsiseră statul erau adesea măcinați de invidie văzând un fost coleg care parca o mașină de lux lângă sediu. Cum ofițerii onești erau obligați să se supună ordinelor unor generali corupți, starea de spirit în FSB s-a deteriorat. Adeseori, membrii de rând păreau a fi niște somnambuli la serviciu. (Se știe că unii ofițeri care trebuiau să recruteze agenți le cereau pur și simplu copiilor adolescenți ai prietenilor să completeze formularele necesare, eventual în schimbul unor prețioase privilegii cum ar fi un

³⁵ Olga Kravet, „Proșanie Lubianki” [Rămas bun, Lubianka], *Kompania*, 1 decembrie 2007.

³⁶ De exemplu, la 18 iulie 2002, Aleksandr Mejov, locotenent-colonel în FSB, a fost condamnat la trei ani și o lună de închisoare pentru că a transmis informații secrete serviciului de securitate al grupului Most (controlat de oligarhul Vladimir Gusinski). „Sotrudnik FSB pohitil I prodal bolee 10 tic. Sekretnih documentov” [Funcționar FSB a furat și a vândut peste 10.000 de documente secrete], *newsru.com*, 28 februarie 2003.

curs bun de limba engleză.)³⁷ În condițiile deteriorării stării de spirit a personalului, conducerea FSB s-a luptat să-și primească înapoi Directoratul de investigații, care fusese desființat în 1993, iar în 1995 a reușit să obțină reînființarea acestuia.³⁸ Acum, FSB combina funcțiile unui serviciu secret și al unui organ de urmărire penală, cu dreptul de a cerceta infracțiunile comise de oamenii de afaceri. De fapt, li s-au oferit mai multe posibilități ofițerilor corupți, care puteau fi folosiți nu doar pentru a desfășura cercetări, ci și pentru a-i ajuta pe afaceriști să lupte împotriva concurenților lor.³⁹

Pentru cei din serviciile de securitate, controlul strict și represiv al statului părea a fi singura soluție posibilă la problema corupției interne din FSB. Ofițerii dezamăgiți ai FSB erau obsedați de abordarea chinezească a capitalismului de piață fără restricții, guvernat de autoritarism politic.⁴⁰ La sfârșitul anilor 1990, acești ofițeri au văzut în Putin speranța de restabilire a ordinii pe care o țineau minte din epoca sovietică. Se simțea în mod acut un resentiment mocnit față de oligarhi, dintre care mulți erau evrei. (Pe vremea lui Elțin, pe holurile sediului din Lubianka se auzea deseori exprimată nemulțumirea că „evreii au vândut Rusia”, care reflecta un sentiment de frustrare că magnații l-au manipulat pe președinte și erau de vină pentru nenorocirile economice ale țării.)⁴¹

Cei rămași în structurile securității statului au dat vina pentru coruperea generalilor lor pe democrații radicali de la începutul anilor 1990, care divizaseră KGB-ul și slăbiseră serviciile de securitate și țara. Acești democrați, mulți dintre ei având legături

³⁷ Interviu al autorilor cu un ofițer din departamentul FSB de la Moscova, vara anului 2003.

³⁸ Andrei Soldatov, Irina Borogan, „Spionov stanet bolce” [Vor fi mai mulți spioni], *Moskovskie Novosti*, nr. 43, 12-18 noiembrie 2004.

³⁹ Roman Șleinov, „Slavianski șkaf zamdirectora FSB” [Un secret al directorului adjunct al FSB], *Novaia Gazeta*, 23 iunie 2001.

⁴⁰ Conform unor interviuri ale autorilor cu ofițeri ai departamentului FSB de la Moscova, vara anului 2008.

⁴¹ Interviu al lui Soldatov cu generalul M., șef al Directoratului din departamentul de combatere a terorismului, august 2000.

cu disidenții sovietici, erau considerați la Lubianka marionete ale serviciilor de informații din Vest, parte a unui plan occidental de distrugere a puternicului stat rus.

Concepția acestor ofițeri este, indiscutabil, una provincială și mărginită, iar cauza ei este înrădăcinată în structura organizației. FSB este alcătuit din două componente inegale: unitatea centrală, care n-a avut niciodată un personal mai mare de câteva mii de oameni, și birourile regionale, în care se estimează că lucrează sute de mii de indivizi. Deși la centru s-au produs schimbări majore, structura directoratelor regionale a rămas în mare măsură neschimbată decenii la rând. Astăzi, acest sistem tinde să târască FSB într-o mentalitate provincială. Aceste agenții de securitate provinciale fosilizate modelează în mod constant serviciul special din interior, datorită sistemului FSB de rotație a cadrelor: coloneii și generalii sunt mutați de la un directorat regional la altul și, în cele din urmă, li se oferă funcții în unitatea centrală de la sediul FSB. Centrul gemen de ofițeri promovați din regiuni, care aduc cu ei o concepție provincială.

Biserica Ortodoxă Rusă a contribuit și ea la încurajarea xenofobiei FSB-ului. Serviciul de securitate și Biserica s-au apropiat în anii din urmă. În decembrie 2002, Catedrala Sfânta Sofia, Înțelepciunea lui Dumnezeu, s-a redeschis chiar lângă Lubianka, la un bloc distanță de sediul FSB. Patriarhul Aleksei al II-lea a binecuvântat deschiderea catedralei într-o ceremonie la care a participat șeful de atunci al FSB, Nikolai Patrușev.⁴²

În ciuda faptului că, în perioada sovietică, a fost o țintă a KGB, Biserica Ortodoxă Rusă s-a aflat întotdeauna într-o strânsă legătură cu statul. Țarul rus era capul Bisericii; ortodoxia rusească se bazează pe ideea că Moscova este „a Treia Romă” (după Roma antică și Constantinopol), precum și pe credința în unicitatea Rusiei. Fiind „unică”, Rusia se consideră înconjurată de numeroși dușmani, pe care FSB trebuie să-i combată. În acest context, Biserica Ortodoxă Rusă

⁴² Site-ul oficial al Bisericii Ortodoxe Ruse, „Sviateși Patriarh sovershil osveşenie rospisi hrama Sviatoi Sofii na Lubianke” [Patriarhul a inaugurat catedrala Sfânta Sofia de la Lubianka], Patriarchia.ru, 18 decembrie 2006.

este mereu bănuitoare cu privire la expansiunea Bisericii Catolice. Nu mai departe de 2002, cinci preoți catolici au fost expulzați din Rusia de către FSB, unii dintre ei fiind acuzați de spionaj.⁴³ FSB ajută la apărarea sferei de influență a ortodoxiei împotriva prozelitismului occidental, iar Biserica binecuvântează în schimb serviciul de securitate în lupta acestuia cu dușmanii statului.

ÎN PERIOADA sovietică, membrii KGB formau o elită. Dar, când Uniunea Sovietică s-a prăbușit, iar Rusia s-a cufundat în noul capitalism, puțini ofițeri KGB au devenit oameni de afaceri. Ei au fost depășiți de șmecheri mai tineri și mai iuți: o nouă rasă de oligarhi. În schimb, veteranii KGB și-au găsit vocația în stratul al doilea sau al treilea din noile structuri de afaceri, conducând departamentele de securitate ale imperiilor magnaților. Nu mai erau acum stăpânii universului, ci doar slujitorii noilor îmbogățiți.

Oferta făcută de Putin generației de veterani ai serviciului de securitate a fost o șansă de a ajunge în eșaloanele superioare ale puterii. Influența lor se întinde acum de la televiziune la universități, de la bănci la ministere, dar „epoleții” lor nu sunt întotdeauna vizibili. Merg îmbrăcați în costume într-o zonă de influență în care puterea trece dintr-o parte în alta – uneori, agenții sunt cei exploatați, alteori, ei sunt cei care se infiltrează.

Zicala rusească potrivit căreia „nu există fost KGB-ist” este cât se poate de adevărată. Mulți ofițeri, aparent în rezervă, au fost plasați ca agenți activi în firme, în mass-media, în sectorul public, fiind în continuare subordonați FSB. Pentru acești agenți a fost inventată o expresie specială: ofițer DR, unde DR înseamnă *destvuiuşego rezerva* – din rezerva activă. Termenul are o poveste lungă, fiind folosit din anii 1920 până în anii 1990. În 1998, ofițerii DR au devenit ofițeri APS, de la *apparat prikomandirovannih sotrudnikov* (aparat al ofițerilor atașați), dar, în esență, au rămas aceiași.

Statutul unui agent din rezerva activă este considerat secret de stat. Este interzis prin lege să-l dezvălui. Această armată de ofițeri

⁴³ Kirill Vasilenko, „Catholicism – non grata”, *Vremia Novostei*, 22 aprilie 2002. A se vedea și www.Agentura.ru.

FSB ascunși nu se identifică cu restul societății și lucrează adesea în organizații complet sub acoperire – trimițând în același timp rapoarte conducerii FSB și recrutând în mod activ noi membri. Este greu de știut exact câți ofițeri lucrează în rezerva activă, dar totalul este probabil de ordinul miilor.

Iată unul dintre exemplele cele mai cunoscute: FSB l-a plasat pe unul dintre ofițerii săi într-o funcție însemnată la o mare televiziune. În iunie 2002, generalul Aleksandr Zdanovici, fost purtător de cuvânt al FSB, care fusese și ofițer în serviciul de contrainformații al armatei și principalul istoric oficial al FSB, a fost numit director general adjunct la Compania Rusă de Radio și Televiziune, aflată în proprietatea statului, cunoscută după inițialele ei, VGTRK, care deține mai multe posturi de radio și televiziune, inclusiv Canal II, considerat principalul post oficial al țării.⁴⁴ La început, s-a spus că Zdanovici răspundea de securitatea companiei, dar, curând după aceea, a devenit limpede faptul că puterile lui erau mult mai mari.⁴⁵

Când cecenii au luat ostatici la Teatrul Dubrovka în timpul unui musical intitulat *Nord-Ost*, în octombrie 2002, Zdanovici le-a explicat de fapt crainicilor cum să relateze evenimentul. La apogeul crizei, Zdanovici era membru oficial al staffului operativ, aflându-se atât la dispoziția agenției de securitate, cât și a mass-media.⁴⁶ În septembrie 2004, când au fost luați ostatici în școala din Beslan, în Osetia de Nord, autorii s-au întâlnit cu Zdanovici pe străzile din Beslan cu numai două ore înainte ca școala să fie luată cu asalt. Zdanovici a fost invitat la locul desfășurării unei crize de agențiile de securitate – chiar dacă avea o funcție la televiziune. În decembrie 2004, rolul lui Zdanovici în definirea modului de abordare de către televiziune a subiectelor de actualitate a fost confirmat de Vladimir Putin, care a semnat un decret în care-l felicita pe

⁴⁴ Într-un interviu acordat *Izvestia*, Zdanovici n-a negat faptul că a fost numit la VGTRK în calitate de ofițer din rezerva activă. „Aleksandr Zdanovici: bivșih cekistov ne bivaet” [Zdanovici: nu sunt foști cekști], *Izvestia*, 2 iunie 2002.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Maksim Varivdin, „Vlasti ne znaiut, kuda Nord-Ost duiet” [Autoritățile nu știu încotro se îndreaptă Nord-Ost], *Kommersant*, 1 noiembrie 2002.

Zdanovici pentru „participarea activă la susținerea cu informații a alegerilor prezidențiale din Cecenia”.⁴⁷

În anii care au urmat, Zdanovici s-a ocupat cu supervizarea producției de programe de televiziune menite să evidențieze succesele FSB. În 2005-2006, a fost difuzat serialul *Gărzi secrete*, despre agenți FSB care desfășoară pe stradă acțiuni de supraveghere. Filmul, transmis de Canal II, a fost produs cu ajutorul FSB.

Situația era departe de cea de la începutul anilor 1990, caracterizată printr-o relativă libertate, când o televiziune particulară, NTV, a înfruntat cu curaj autoritățile, transmițând reportaje necenzurate despre primul război din Cecenia. Acum, cu Zdanovici și alții, Putin și serviciile de securitate influențau în mod direct ceea ce vedeau la televizor milioane de ruși.

Nu toți ofițerii din rezerva activă a FSB ocupau asemenea poziții vizibile. Mulți evitau în mod deliberat să fie în centrul atenției, dar aveau în continuare o anumită putere. Un exemplu îl reprezintă Mihail. Este trecut cu puțin de cincizeci de ani, are trăsături asiatice evidente, un fel simplu de a fi și o îmbrăcăminte modestă. Nu arată deloc ca un colonel FSB. Tătar la origine, s-a înscris de tânăr voluntar în KGB din idealism. La începutul carierei, s-a ocupat cu supravegherea mișcărilor islamiste din Uzbekistan. După prăbușirea Uniunii Sovietice, a fost transferat la Moscova ca să lucreze în aparatul central al FSB, unde cunoștințele lui de specialitate s-au dovedit a fi prețioase pentru departamentul de combatere a terorismului. (Deși poartă un nume tătăresc, după ce a fost săcâit de colegii lui xenofobi, se prezintă drept Mihail, care este un nume rusesc.) După ce a luptat în primul război din Cecenia, a fost adus înapoi la Moscova; la mijlocul anilor 2000, a ajuns colonel și a fost trimis la municipalitatea Moscovei ca „ofițer din rezerva activă” să coordoneze politica municipalității față de musulmani. Ziua, lucrează la municipalitate, ocupându-se de probleme cum ar fi locul în care trebuie să se construiască o nouă moschee în oraș și felul în care trebuie aplanate tensiunile dintre minoritățile tătară și azeră din Capitală. În același timp, el recrutează discret agenți din aceste comunități etnice, urmărind tendințele islamiste, culegând informații și transmițându-le FSB.

⁴⁷ Decretul președintelui Federației Ruse nr. 587 din 11 decembrie 2004.